

UDK 911.3:32 (4)

Primljeno (Received): 20.12.1994

Prihvaćeno (Accepted): 25.3.1995.

Pregledni članak

Review

SREDNJA EUROPA - PRIBLIŽAVANJE JEDNOJ KONCEPCIJI

KARL RUPPERT

Stvaranje Europske Unije, pad komunističkog sistema, raspad višenacionalnih država te stvaranje novih nezavisnih država, doveo je u Europi do novih odnosa među državama i grupama država. Kao rezultat takvih promjena, obnovljena je i ojačala već gotovo zaboravljena diskusija o pojmu Srednja Europa. U ovom članku K. Ruppert daje kratak ali ilustrativan pregled različitih koncepcija i iznosi svoje shvaćanje, osnovano na stvarnim kriterijima strukturnih i prostornih odnosa.

Central Europe - Approaching a Concept

The creation of the European Union, the fall of the communist systems, the break-up of multinational states and the appearance of new independent states have brought Europe to a new stage of relations between states and groups of states. As a result of such changes, the discussion on the concept of Central Europe has been resurrected and strengthened after being almost forgotten. In this article K. Ruppert provides a short but illustrative overview of various conceptions, past and present, and outlines his idea, based on the actual criteria of structural and spatial relations.

1. Uvod

U pojašnjavanju pojma Srednja Europa nailazimo na veliku dilemu. U literaturi se doduše postojanje Srednje Europe rijetko poriče, ali gotovo svaki autor ne propusti naglasiti kako je u ovom dijelu Europe vrlo teško odrediti tipične prostorne odnose, pa i same granice. "Fantom kruži... Srednja Europa" je naslov jedne publikacije^{1/} međunarodnog simpozija održanog 1986.g. u Regensburgu s temom: "Granice i horizonti, problematika Srednje Europe u prošlosti i sadašnjosti". Želimo li danas duh tog izbljedjelog pojma oživiti? Ima li pojam Srednje Europa opravdanje samo u "Incontri culturali Mit-

teleuropei" što se od 1966. svake godine održava u Gorici ili je Srednja Europa samo sjećanje, nostalgija?

U međuvremenu su se na istoku Srednje Europe dogodile radikalne političke promjene. Prostor je nakon pada nametnutog "Pax Sovietica" izložen destabilizaciji^{2/}. Shvatljiva nesigurnost se time, međutim, nije smanjila što je pokazao i simpozij koji su nedavno organizirali Institut za Srednju Europu u Mürtzuschlagu i Europski institut u Budimpešti^{3/}. Ni na tom simpoziju nije se moglo doći do jedinstvenog stava o pojmu Srednja Europa. Naglašene su, naprotiv,

heterogenost i pluralitet akulturacijom uvjetovanog multietničkog i multikulturalnog prostora. To je, očito, kut istočnoeuropskog gledanja. Nije li naslov štajerskog simpozija "Srednja Europa" pod prašinom? Prošao? Potonuo? Adekvatan situaciji? Nomen est omen?

Ipak postoje brojne osnove da se okarakteriziraju različite, naročito povijesne, specifičnosti i obilježja ovog prostora. Tako se, primjerice, u "Das neue Osteuropa von A-Z 1992" moglo pročitati: "Kao politička koncepcija pojam Srednja Europa je prošao složen razvoj. U prvoj polovici 19. st. trebao je opravdati nastojanje Njemačke za njezino jedinstvo i prevlast. U kasnijem razvoju pojam Srednja Europa uključivao je njemačko govorno područje K.u.K. monarhije. Kod nacionalsocijalista Srednja Europa je bila sastavni dio propagande i služio je kao osnova za prevlast i teritorijalno širenje Njemačke prema istoku".

Nije li zbog toga pokušaj stvaranja prostorno određene definicije pojma Srednja Europa najbolje napustiti?

Srednja Europa, kao dio kontinenta, je bez sumnje i geografski pojam čije se fiksiranje ne može prepustiti samo kulturno-povijesnoj diskusiji.

Iako u daljnjim naporima za rješenje ovog problema nastaju sumnje u mogućnost postizanja prihvatljivog cilja, ipak nema nikakve sumnje da za određivanje oblika i karaktera prostora Srednje Europe mora postojati i geografski pristup.

2. Srednja Europa u vremenskom sustavu

Dakle, napustimo visoka povijesna razmatranja i prihvatimo se realnih prostornih činjenica. Uostalom, geografija se i bavi konkretnim strukturama i procesnima sadržajima.

Kad su tehnička sredstva novijeg doba pomoću željeznice omogućila brža kretanja i lakše svladavanje većih prostornih udaljenosti, nastala je potreba, naročito u međunarodnom prometu, normiranja vremena. Prvo se u željezničkoj službi pomagalo željezničkim vremenom, naročito mjesnim vremenom glavnog grada zemlje. Ideja o potrebi zonalnog vremena prihvaćena je tek kasnije^{4/}. Polazeći od meridijana Grenweech utvrđene su vremenske zone od 1 sata, koje pokrivaju prostore od 15 stupnjeva geografske dužine. Na osnovi toga u tadašnjem je Njemačkom carstvu mjesno vrijeme 15. stupnja geografske dužine, koje približno prolazi kroz mjesta Stargard i Görlitz, 1.4.1893.g. postalo obvezno za čitavu zonu. Mjesno vrijeme Stargarda i Görlitza označeno je kao srednjeeuropsko vrijeme. U početku je ono pokrivalo užu zonu smjera sjever-jug, a uključivalo je više zemalja (npr. Dansku, Njemačku, Austriju, Italiju, itd.). Unutar navedenog vremenskog zoniranja, osim zapadnih i istočnovremenskih zona, ušao je i pojam (do tada neopterećen) - Srednja Europa.

Već na ovom mjestu treba naglasiti da su granice promjenljive, odnosno da su prvobitne vremenske zone u međuvremeno proširene. Srednjeeuropsko vrijeme se danas više ne proteže samo od Norveške do Tunisa, već također od Španjolske do Albanije i Poljske. Normirano zonalno vrijeme na taj način premošćuje raspon od 2 sata mjesnog vremena^{5/}. Astronomski definirano područje srednjeeuropskog vremena se, dakle, znatno proširilo.

3. Socijalnogeografsko shvaćanje prostora

Daljnja rasprava o ovome problemu nužno nas navodi na potrebu kratkog pogleda o geografskom shvaćanju prostora, prvenstveno o relativnosti prostornih pojmova, na

što je upućivao već i navedeni primjer. Čini se stoga svrhovitim da, s obzirom na daljnji dio rasprave, bez daljnjeg objašnjenja, navedemo slijedeće teze:

1. *Geografski pojmovi se mogu odrediti sa stajališta prirodno i gospodarski, te socijalno orijentirane geografije.*
2. *U oba se slučaja ne radi samo o nabranjanju postojećih prostornih potencijala, već više o znanstvenom tretiranju prostorno-funkcionalnih odnosa.*
3. *Utvrđivanje graničnih linija i graničnih zona uvijek ovisi o određenom subjektivnom cilju, uključujući i vrednovanje.*
4. *Ta su vrednovanja vremenski određena i ovisna su o društveno-političkoj situaciji vremena.*
5. *Geografske granice su zapravo rezultanta subjektivno odabranih kriterija.*
6. *Geografske granice često zbog toga nisu identične s državnim. Pod određenim uvjetima državne granice mogu geografske odnose sjeći ili ih prekrivati. No, za društveno-političke potrebe one predstavljaju neizostavne okvire djelovanja.*
7. *U vrijeme rastuće mobilnosti, državne granice se u Europi često stavljaju pod upitnik, a u političkom djelovanju na pozornosti sve više dobivaju prekogranična prožimanja.*

Prije nego se vratimo užoj tematici, dozvolite da zbog objašnjenja navedenih općih napomena, ukažem na slijedeći primjer. Politički nemiri na sjeveru bivše Jugoslavije rezultirali su stvaranjem samostalne države Slovenije. Slijedimo li misli I. Gamsa o geografskim konstantama ove nove srednjeeuropske države^{6/} tada je slovenski prostor pripadao:

- do kraja Rimskog carstva Sredozemnoj Europi
- do u 12. st. Bavarskoj, odnosno Franačkom carstvu

- do početka 19. st. srednjeeuropskim područjima vlasti (Austriji, djelomično Ugarskoj i Veneciji)
- do 1918.g. Austro-Ugarskoj Monarhiji, tj. Srednjoj Europi
- od 1918-1945. Jugoslaviji, a time Jugoistočnoj Europi
- od 1941-1945. pod djelomično talijanskom a djelomično njemačkom okupacijom - Srednjoj i Južnoj Europi
- od 1945-1991. pod komunističkom vlašću Jugoistočnoj - Istočnoj Europi
- od 1991.g. nakon stjecanja nezavisnosti Srednjoj Europi.

Daljnju sliku ove problematike objašnjavaju nastojanja oko uključivanja Republike Hrvatske. Njezin državni teritorij je tijekom povijesti oblikovan različitim etničkim grupama, osobito, međutim, trima kulturnim sferama. Shvaćanja M. Klemenčića o ovom pitanju^{7/} potvrđuju naše stajalište da se republika Hrvatska, kad se radi o prostornom uključivanju na razini države, može uključiti u Istočnu Srednju Europu.

Iako navedeni primjeri i skreću pozornost na posebne problemske slučajeve, oni ipak ukazuju na relativnost položaja i vremena. Razlika između apsolutnog položaja i odnosa položaja je očita. Kad Kant, s obzirom na pogodnost pozornice povijesti, kaže da je "geografija osnova povijesti"^{8/} ili kad Napoleon I. ide još dalje pa kaže: "Majka povijesti i politike je geografija"; tada se kod uporabe ovih metafora ne smije izgubiti iz vida opasnost koja proizlazi iz činjenice da pojmovi "položaj" i "geografija" nisu prikladno upoređeni, a što je kasnije u geopolitici nacionalsocijalizma dovelo do prostornog i položajnog determinizma.

Vratimo se sada opet pokušajima definiranja, iako naš cilj ni do sada nismo izgubili iz vida.

4. Sredina - od čega? Sredina - motiv

Određivanje sredine nekog dijela zemljine površine predpostavlja i određen odnos. Sredina - od čega, tj. koje Europe? Da bi se ovo pitanje detaljnije osvijetlilo trebalo bi više vremena. A duljim iznošenjem udaljili bismo se i od postavljenog cilja. Brzo bismo spoznali sličnu dilemu o kojoj je već bilo riječi kod određivanja granica Srednje Europe. Francuski geograf P. Gourou, sklon historijsko-geografskom promatranju, iznio je u maloj brošuri "Europa, Bausteine seiner Geschichte" (Paris 1987.) sljedeće svoje stajalište: "Stvarnost europskog prostora ostala je stoljećima skrivena svakome koji ju je želio shvatiti ili definirati, i to kako geografima tako i znanstvenicima humanističkih znanosti, jer Europa u toku svoje povijesti nikad nije ostala ista". E. Wirth /E. Lichtenberger/ v. Schwarzenberg s historijsko-geografskog stajališta shvaćaju Europu kao proces akulturacije, koji se po fazama pomicao od zapada prema istoku^{9/}.

Ni današnja transkontinentalna prožimanja ne mogu olakšati definiranje Europe. Drugačije neće biti ni političarima Europskog savjeta koji su se 1992.g. složili s velikodušnom predodžbom uključivanja i transkavkaskih država. Lakše je prometnom poduzeću koje u svoj prospekt napiše: "... kasno poslijepodne vlak kod Perma stiže do Urala. Uvečer prolazimo pokraj bijelog obeliska koji kod kilometarskog stupa od 1777 km označava granicu između Europe i Azije."

Neovisno o opetovanoj raspravi o obliku Europe, a iz pragmatičkih razloga ovog našeg razmatranja, vrijedi činjenica da bi Europa bez Rusije bila nepotpuna iako veći dio ove države pripada Aziji. Ne postoji, uostalom, nikakav pritisak jednostranog uključivanja. Kod općegeografskih teza navedena dvostruka shvaćanja prekograničnih prožimanja trebala bi državama omogućiti promjenljivu uk-

ljučenost, odnosno poliidentičnost kao što je to provedeno na razini kantona Tessin ili u različitim oblicima "Euroregija".

Tema o kojoj je riječ zahtijeva i kratak prilog o srednjem položaju Njemačke. G. Sadner^{10/} je na kongresu njemačkih geografa u Münchenu 1987.g. u svojem predavanju "O korištenju mjerila i granica, pitanja i odgovori političke geografije" ovu diskusiju stavio u okvir političke geografije. Iz njegova se predavanja vidi da je pojam "sredina-motiv" stariji od pojma "Srednja Europa-motiv" i da je već u 18. i 19. st. bio sadržan u različitim funkcionalnim gledištima. Diskusija o ovoj problematici u prošlom stoljeću kao i tzv. "svada povjesničara" o "srednjem položaju Njemačke", ukazuje na jaku angažiranost povjesničara, što se za geografe ne bi moglo reći.

Dozvolimo sebi malu šetnju. Nije, naime, suvišno podsjetiti da se pojam "sredina" većinom vrednuje pozitivno: "Medio tutissimus ibis" (u sredini češ najsigurnije ići), "Juste milieu" (prava sredina), "Doch in der Mitten liegt holdenes Bescheiden" (u sredinama ipak leže draga rješenja).

Sredina je daleko od ekstrema. Tko ne nade mjesta u sredini potisnut je na periferiju, na rub. A tko želi ostati po strani? Da li je Velika Njemačka još uvijek u sredini? Averzije su shvatljive.

Manje su teškoće u određivanju Sredine Europe u prošlom stoljeću imali K.u.K. geodete. Na granici između Gornjeg Pfalza i Češke oni su 1865.g. najeksplicitniju trigonometrijsku točku na Tillenbergu (u današnjoj općini Neualbenreuth) označili kao "Sredinu Europe". Postavljanjem novog granitnog kamena 1985.g. ta je Sredina potvrđena.

Sl. 1. Europa mediane M. Fouchera. Karta izrađena prema podlozi K. Rupperta
 Picture 1. M.Foucher's Europa Mediana. The map based on K.Ruppert's background details

5. Srednja Europa - starije geografsko određivanje pojma

Nije nam u tom smjeru namjera ići u opširna izlaganja, već želimo akcentuirati tek neka shvaćanja. Sa stajališta fizičke geografije, naročito zbog različita utjecaja reljefa, stupnja razvedenosti kontinenta te različite

klime i biljnogeografskih obilježja, izdvojen je središnji europski prostor. Prema geografu E. Neffu^{11/} to je prostor između maritimnog zapada i kontinentalnog istoka, toplog mediteranskog juga i hladnijeg borealnog sjevera. Taj prostor ima površinu od preko 1 milijun km² a izdvojen je u nizine, sredogorja te predalpe

ska i alpska područja; između njih su široke prelazne zone. Na sjeveru je prostor ograničen dosta izrazitim obalnim granicama (problem je uključivanja Danske), prema zapadu se proteže do Rajnskog rasjeda i Švicarske Jure a na jugu zahvaća i najveći dio alpskog područja. Problem je kako odrediti njegove istočne granice gdje pojasevi srednjoeuropskih nizina "neprijetno prelaze u istočnoeuropsku ploču". Za Neffa Istočna Europa počinje na državnoj granici bivšeg Sovjetskog Saveza. Trozvuk: Alpe, sredogorje i nizine određuju "simfoniju" srednjoeuropskih pjesaža^{12/}.

Antropogeografski pristupi u definiranju pojma Srednja Europa bili su vrlo različiti. Poticaje definiranja nalazimo već i u literaturi regionalne geografije. A. Hettner^{13/} u radu "Grundzüge der Länderkunde" (Osnov regionalne geografije, Leipzig 1922.g.) smatra da je Srednja Europa posve geografski pojam kojem je tek kasnije pripisan i politički smisao. Smatrao je da Srednja Europa ne može trajno biti narodna ili državna cjelina, a pretežno joj je odredio fizičkogeografske granice. Upozorio je na prelazne značajke ove prostorne cjeline. Suprotno navedenome, mađarski geograf Zoltan Dovény^{14/} naglašava da je "u osnovi Srednja Europa povijesni a ne geografski pojam". U skladu s time, definiranje pojma Srednja Europa omogućuju tek povijesni procesi i njihovi prostorni modeli. Raspon tih dvaju shvaćanja je očit.

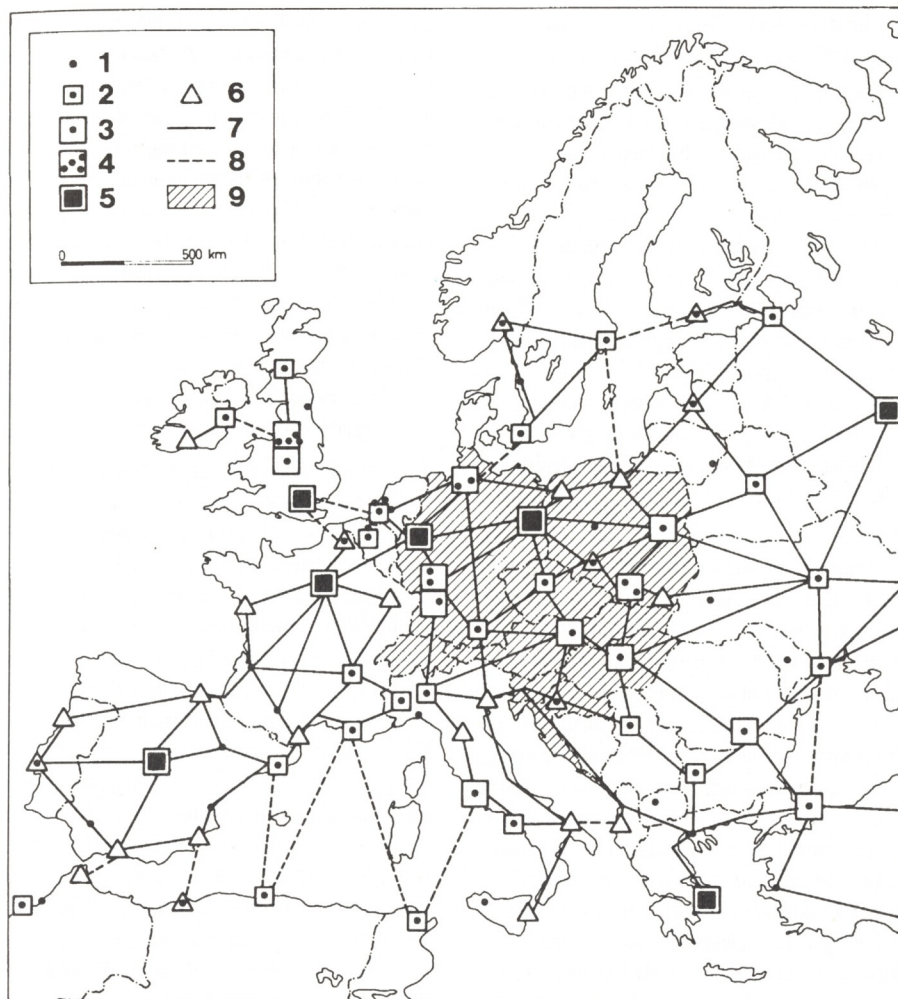
Interesantan pregled geografskih koncepcija o Srednjoj Europi nalazimo u već spomenutom predavanju G. Sandersa. Kartografski prilozi jasno ukazuju ne samo na povremenu povezanost Francuske već i značajniji položaj podunavske Monarhije u konceptu Srednje Europe 19. st. Shvaćanja koja su početkom ovog stoljeća u ovaj prostor uključivala i Baltik kao i čitav prostor jugoistočne Europe bila su više odraz političkih

motiva. "Ona se nisu temeljila na geografskom sadržaju prirodnih i kulturno-geografskih pojava i struktura. Konačno treba reći da su se neke koncepcije temeljile na moći, zahtjevima, nacionalnom identitetu, osiguranju sirovina i trgovini" (Sandner, str. 45/46). Živahnost diskusije o Srednjoj Europi početkom ovog stoljeća kulminirala je u slijedećoj formulaciji H. Hassingera 1917.^{15/}: "Srednja Europa je krilatica naših dana. Dolazi do izražaja u velikom broju knjiga, letaka i članaka". Je li definiranje Srednje Europe akademska igra?

6. Geopolitički pristupi

Politička diskusija o pojmu Srednje Europe se ne smije prešutjeti. Ona je ojačala pred i nakon 1918.g. i većinom je bila u službi političkih ekspanzionističkih predodžbi. Ovdje treba spomenuti ideje Fridricha Naumanna (1915), čija se shvaćanja o pojmu Srednje Europe često citiraju u geopolitičkim publikacijama. Francuski Alphonse Lossier je na već spomenutom kongresu u Regensburgu u vezi shvaćanja F. Naumanna rekao: "Ako Srednja Europa, prema Naumannu, znači vezu između Njemačke i Podunavlja, dakle Istočne i Jugoistočne Europe, onda ta koncepcija podsjeća na Hitlerov pokušaj stvaranja Velikonjemačkog carstva". Putovi i stranputice njemačke političke geografije su očiti.

Razumljivo je da je nakon 1945.g. obrada ove teme, kao i inače geopolitičkih pitanja, u njemačkoj geografiji općenito postala tabu tema. To se u isto vrijeme nije dogodilo u susjednim zemljama Njemačke, naročito ne u anglo-američkom prostoru. U zemljama pod socijalističkom vlašću pozitivna izražavanja o Srednjoj Europi bila su znak distanciranja od vladodržaca. No kod toga se Njemačka često izdvajala iz Srednje Europe. Takvo shvaćanje dolazilo je do izražaja sve donedavno, kao

Sl. 2. Srednja Europa u europskoj prometnoj mreži - 1. veliki gradovi (>500.000 stanovnika), 2. srednje velike aglomeracije (>1.000.000 stanovnika), 3. monocentrične velike aglomeracije (>2.000.000 stanovnika) 4. policentrične velike aglomeracije (>2.000.000 stanovnika), 5. vrlo velike aglomeracije (>3.000.000 stanovnika), 6. razvojna središta europske važnosti, 7. glavne kopnene veze europskog značenja, 8. glavne pomorske osovine europskog značenja, 9. Srednja Europa prema K. Ruppertu. Karta izrađena prema podlozi K. Rupperta

Picture 2. Central Europe in european traffic network. 1. Large cities (population less than half million) 2. Medium-size agglomerations (population less than million) 3. Monocentric large agglomerations (population less than two millions) 4. Polycentric large agglomerations (population less than two millions) 5. Polycentric very large agglomerations (population less than three millions) 6. Centers of potential progress and development valuable to Europe 7. Main connections in road traffic valuable to Europe 8. Main connections in maritime traffic valuable to Europe 9. Central Europe as seen by K. Ruppert. Map based on K. Ruppert's background details

npr. u austrijskim publikacijama (uporedi 14). Vlastiti položaj često diktira kut gledanja.

Na ovom mjestu neka bude ukazano na jednu novu publikaciju u kojoj do izražaja dolazi francusko stajalište. Na osnovi razumljive, već povijesno dokazane averzije prema jakoj Njemačkoj u središtu Europe, došlo je do napuštanja pojma Srednja Europa ili, uprkos E. de Martonu, centralna Europa. U atlasu, koji je pod vodstvom Michela Fouchera^{16/} objavljen pod naslovom "Fragments d'Europe", nalazi se i podnaslov "Atlas de l'Europe médiane, Géographie et Géopolitique générale". Za razliku od pojma "median", koji članovi jedne grupe dijeli na dvije jednake polovice, pojam "srednja vrijednost" reprezentira cjelinu.

Pojam "Europe médiane" jako podsjeća na podjelu na dvije Europe, što je u međuvremenu trebalo već biti prevladano. Tako nazvan dio Europe trebao bi obuhvatiti prostor najmlađih europskih država, koje su dijelom još uvijek u tranziciji, a koje karakterizira relativno mlada državnost, velik značaj manjina i slaba orijentacija državnih granica u odnosu na prostorni raspore etničkih grupa. "To je Europa vjerskih konkurencija koje trajno djeluju kao granice između imperija i države" (str.52). U skladu s time, Foucherov se "Mediane Europa" proteže od Poljske do Bugarske i Albanije, od Praga do Bukurešta. Takvo povlačenje novih geopolitičkih granica moguće je samo na osnovi vrlo uskih subjektivnih ciljeva. Oživjela je i diskusija o Međueuropi (Zwischeneuropa) Pencka i Fischera (usporedi L. Rühl: Die Nato, Russland und Zwischeneuropa, N.Z.Z. 48/1994.). Druge zemlje - drugi pravci gledanja?

7. Prostorno-strukturna približavanja

Sa stajališta socijalno-geografski orijentirane geografije postavlja se pitanje: ne pruža li i sklop aktualnih i obuhvatljivih prostornih

struktura podlogu za izdvajanje Srednje Europe? U vezi s tim svakako treba naglasiti važnost sadržaja malih kulturno-pejsažnih jedinica koje su za srednjeeuropsko područje tako tipične. Ako se za Europu kao konstituiraajući element, prihvaća krilatica "jedinstvo u složenosti"^{17/18/}, onda to još više vrijedi za srednjoeuropski prostor. Za razliku od povijesno-razvojne složenosti kulturno-pejsažnih jedinica Srednje Europe, zapad Europe karakterizira jedinstveno područje francuske države, a istok Europe prostrane ruske nizine. Nije bez razloga u federalnoj Njemačkoj jako zastupljeno stajalište "Europa regija".

Daljnju osnovu za izdvajanje Srednje Europe nalazimo u suvremenom oblikovanju strukture naselja i prometnih područja. Oni daju elemente za kartografsko fiksiranje granica Srednje Europe, naročito na njenom istoku. Prihvatimo li navedenu granicu Srednje Europe u odnosu na Francusku i dodijelimo li, ne bez problema, zapadno orijentiranu zajednicu Beneluxa Zapadnoj Europi; dodijelimo li dalje Dansku, radi njezine uske vezanosti u skandinavске zemlje, a isto tako i gospodarski orijentirane baltičke zemlje (koje su u međuvremenu organizirale zajednički Ministarski savjet) u Sjevernu Europu, tada preostaju Austrija, Njemačka i Švicarska o čijoj pripadnosti Srednjoj Europi nema nikakve sumnje. Ostaje da se поближе prodiskutira granica Srednje Europe na istoku i jugoistoku.

Kao što se na brojnim istraživačkim putovanjima moglo vidjeti, u određivanju granice Srednje Europe mogu pomoći i razlike u prostornoj strukturi, posebno u strukturi naselja. Linija koja od Zagreba preko Budimpešte ide do Varšave odvaja područje izraženije hijerarhije i većih dometa centralnih naselja na zapadu, od područja sa slabije izraženim prožimanjem centralnih naselja s malim dometom dnevnih migracija radne

Sl. 3. Stupnjevi dostupnosti u željezničkom prometu - sa srednjeeuropskog stajališta - 1. središnji položaj, 2. središnji rubni položaj, 3. periferni položaj, 4. periferni rubni položaj, 5. važnije željezničke veze. Karta izrađena prema podlozi K. Rupperta.

Picture 3. Levels of access in railway traffic based on Central Europe approach 1. Central location 2. Central marginal location 3. Peripheral location 4. Peripheral marginal location 5. Major railway connections. Map based on K. Ruppert's background details

snage istočno i jugoistočno od navedene linije. Razlikuju se, dakle, područje većih dometa dnevnih migracija zapadno od navedene linije i područje izoliranih prostornih cjelina s malim dometom dnevnih migracija radne snage istočno i jugoistočno od nje. Posljednje

područje karakterizira i slabija prometna infrastruktura. *Ako se nacionalne države uzmu kao najmanje prostorne cjeline, tada se u Srednjoj Europi, kao njezine periferne države, mogu ubrojiti Slovenija, Hrvatska, Mađarska, Slovačka i Poljska. Čini se da bi se za ove države*

mogla dati i dodatna oznaka - Istočna Srednja Europa. Zajedno s Njemačkom, Republikom Češkom, Austrijom i Švicarskom dobiva se tako prostor koji bi omogućio i uključivanje država Višegrada. O ovakvom ograničavanju trebala bi voditi računa i njemačka vlada. Ona, nažalost, u novije vrijeme zemlje bivšeg istočnog bloka često naziva Srednja i Istočna Europa, čime, zapravo, iz Srednje Europe izdvaja Njemačku, Austriju i Švicarsku. To se isto tako često može naći i u političko-znanstvenoj literaturi^{17/}.

Ima još elemenata iz diferencirane prostorne strukture koji zaslužuju pobliže razmatranje. Nedavno su, na osnovi modela dostupnosti putničkog željezničkog prometa važnijih europskih gradova^{19/} kartografski prikazani aspekti prometno-geografske situacije u Europi^{20/}. Na vrlo jasan način dolazi do izražaja prednost brže dostupnosti gradova srednjeeuropskih gradova, od Burgundije do s one strane Odre. Područje izdvojenog "središnjeg položaja" većinom se podudara s ranije navedenim granicama

Srednje Europe. Znatno rjeđa prometna infrastruktura na istoku Srednje Europe označava njezin prelaz k područjima bivšeg Sovjetskog Saveza. Položaj Njemačke u središtu Europe kartografski je time dokumentiran.

Navedeni pokušaji definiranja Srednje Europe na prostorno-strukturnoj osnovi sigurno nisu ultima ratio. Oni, međutim, koriste realne prostorne strukture kao indikatore u određivanju granica Srednje Europe; te su granice vremenski određene i subjektivne a podvrgnute su promjenama. One, naravno, vode računa o onim zemljama koje su na zapad gledale i u prošlosti.

Upravo posljednja osnova određivanja granica, tj. stupanj dostupnosti putničkog željezničkog prometa važnijih europskih gradova, izdvajanjem "središnjeg položaja" omogućava da se Srednja Europa fiksira prometno-geografski bez da se kod toga obazire na dvosmislene geopolitičke predodžbe i vrednovanja. Ovdje je Srednja Europa dio Europe, jednako kao i Sjeverna, Južna, Zapadna i Istočna Europa.

Autor članka dr. Karlo Ruppert je poznati njemački geograf socijalno-geografske orijentacije. Kao dugogodišnji predstojnik Instituta za ekonomsku geografiju usko je stručno i znanstveno surađivao s Geografskim odjelom i to u okviru suradnje Sveučilišta München i Sveučilišta Zagreb. Suradnja se obavljala razmjenom profesora i suradnika te održavanjem znanstvenih kolokvija. Predavanja s tih kolokvija objavljivana su u Geographical Papersu te Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie.

Članak je preveo dr. Ivan Crkvenčić

Citirana literatura

1. H.-A. Steger, R. Morell (Hrsg.): Ein Gespenst geht um....Mitteleuropa, München 1987 dort auch
- G. Sandner: "Mitteleuropa" als "Kultur-Landschaft", S.127 ff.,
2. J. Nötzold, Der östliche Teil Europas - Randgebiet oder Bestandteil der Aussenpolitik 4/1993, S. 326 ff.
3. I. Rakusa: Mitteleuropäische Dispute, NZZ Nr. 149, 1994
4. Newcomb-Engelmann: Populäre Astronomie, Leipzig 1948
5. K. Stiglbauer: Europa und seine Kulturregionen, Mitt. jst. Geogr. Ges. 134/1992, S. 109
- J. Messerli, Einführung der mitteleuropäischen Zeit in der Schweiz, NZZ 117/1994
6. I. Gams: The Republik of Slovenia - Geographical Constants of the New Central-European States, GeoJournal 24.4.1991, S. 331 ff.
7. M. Klemencic, Croatia-Past and Present, Acta Geogr. Croatica 28/1993, S.23 ff.
8. E. Weigt: Die Geographie, Das Geogr. Seminar, Braunschweig 1957, S. 25
9. E. Wirth: Der Beitrag Deutschlands zur Europa-Werdung Europas, Ber.z.dt.Landeskunde 2/1992, S. 281 ff
- E. Lichtenberger: Die Zukunft von Mitteleuropa, ISR Forschungsberichte 2, Wien 1991
- o.A. Ostmitteleuropas historischer Standort, NZZ 146/1994
10. G. Sandner: Über den Umgang mit Maßstäben und Grenzen. Fragen und Antworten der politischen Geographie, Festvortrag Deutscher Geographentag München 1987, Verh.d.dt.Geographentages München, Stuttgart 1988, S. 35 ff.
11. E. Neef: Das Gesicht der Erde, Band 1, Leipzig 1970, S. 46
12. J. Partsch: Mitteleuropa, Gotha 1904, S.4
13. A. Heffner: Grundzüge der Länderkunde, 1.Bd. Leipzig 1932, S.136
14. Z. Z. Dovényi: Platz und Chancen Ungarns in Mitteleuropa, Mitt. 152st. Geogr. Ges., 134/1992, S.223 ff.
15. H. Hassinger: Das geographische Wesen Mitteleuropas, Mitt. d. k. k. Geogr. Ges., Wien, Band 60/1917, S.437 ff.
16. M. Foucher: Fragments d'Europe; Maxéville 1993
17. A. Leidlmair: Europa - Einheit in der Vielfalt, Ober147st. Heimatblätter 3/1990, S. 187 ff.
18. K. Ruppert (Hrsg.): Europa, neue Konturen eines Kontinents, München 1993
19. H. Lutter, Th. Pütz, M.Spangenberg: Lage und Erreichbarkeit der region in der EG, Forsch.z. Raumentwicklung 23, Bonn 1993
20. BM Bau (Hrsg.): Raumordnungspolitik im europäischen Kontext, Bonn 1994

Summary

Central Europe - Approaching a Concept

Karl Ruppert

The creation of the European Union, the fall of the communist systems, the break-up of multinational state (USSR, Yugoslavia, Czechoslovakia) and the appearance of new independent states have brought Europe to a new age of relations between states and groups of states. As a result of such changes, the discussion on the concept of Central Europe as well as the states which would become members of this part of Europe has been resurrected and strengthened after being almost completely forgotten.

It is apparent that the membership of individual states in this region can be correctly determined only on the basis of general criteria which applies to all states. There is no doubt that the selection of such criteria can only be carried out if subjective and politically tainted criteria are excluded after observation and consideration.

Through this article, K. Ruppert, the well-know German geographer with a social geography orientation, has entered this renewed discussion on the concept of Central Europe. In his article he provides a short but illustrative overview of various conceptions past and present. After a concise survey of the social geographic view of the space, he outlines his idea for the possible borders of Central Europe as well as the states it would include.

Ruppert believes that the actual basis for the correct determination of borders Central Europe is composed of criteria which ensue from structural and spatial relations. He specifically analyzes and proposes the following:

- While Europe's west is characterized by the unique region of the French state, and the east by the spacious Russian lowlands, for Central Europe the historical and developmental heterogeneity of the smaller cultural landscape units ("unity in complexity") is characteristic.

- The border of Central Europe can further be determined on the basis of differences in the centrality of its central settlements (the region west of the Zagreb-Budapest-Wasaw line differs from the region east and southeast of this line), as well as the degree of accessibility of passenger railroad traffic to more important European cities (the most accessible regions become prominent, that is, the regions with "central positions", and this generally corresponds to the spaciousness of Central Europe).

If the borders of Central Europe are accepted according to these criteria, and it is assumed that national states represent the smallest spatial units, then Slovenia, Croatia, Hungary, Slovakia and Poland can be included in Central Europe as its peripheral states. It seems that these states can be given an additional designation: East Central Europe.

It does not have to be emphasized that this proposal of K. Ruppert, based on the actual criteria of structural and spatial relations, opposes the subjective politically inspired proposals of some other authors. Such authors generally do not solve problems, they just complicate them.

(Ivan Crkvenčić)

Dr. Karl Ruppert, red. prof. u mirovini
Institut za ekonomsku geografiju
München, Njemačka